

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Projevy šikany a její prevence

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Michal Vavřík

Vypracovala:
Dagmar Hružová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Projevy šikany a její prevence“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 16.4.2010

.....
Dagmar Hružová

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Michalovi Vavříkovi, za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat paní Mgr. Radce Ježkové za velmi cenné informace a užitečné materiály a především své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Dagmar Hružová

OBSAH

ÚVOD	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	7
1. Šikana	7
1.1 Charakteristika a projevy šikany	8
1.2 Znaký a projevy šikany	9
1.3 Agresor x oběť, příčiny šikany	11
1.4 Stádia vývoje šikany	14
2. Diagnostika	16
2.1 Příklady přímých a nepřímých znaků šikanování	16
2.2 Následky šikanování	17
2.3 Šikana z právního hlediska	19
2.4 Prevence šikany, metodické pokyny MŠMT	21
II. Empirická část	26
3.1 Návštěva pedagogicko-psychologické poradny	26
3.2 Dotazníkové šetření	29
3.3 Cílový soubor a jeho charakteristika.....	29
3.4 Zjištěná fakta.....	31
3.5 Shrnutí.....	38
4. Boj proti šikaně	39
4.1. Krizový scénář při zjištění šikany	39
4.2 Obecné preventivní strategie.....	41
Závěr	43
Resume	45
Anotace	46
Klíčová slova	46
Annotation	46
Keywords	46
Seznam použité literatury:	47

ÚVOD

Šikana není jistě jev nový, vyskytovala se v minulosti, s rozvojem společnosti nabývají otázky spojené se šikanou větší důležitosti, jsou i více medializovány. Často byly obětí šikany děti, o nichž bychom současným jazykem řekli, že to byly děti se specifickými vývojovými poruchami, děti pocházející z méně podnětného prostředí, nebo děti z velmi chudých rodin.

Chtěla bych připomenout jednu významnou skutečnost, a to, že k tradici našeho školství patřily snahy a úsilí mnoha lidí i institucí zpřístupnit vzdělání všem dětem, a to bez rozdílu společenského postavení rodin. Roku 1896 byla u nás zavedena povinná osmiletá školní docházka, pokud dítě školou povinné nechodilo bez zjevného důvodu do školy, jednalo se o porušení zákona, rodičům byla obcemi vyměřena buď peněžitá pokuta, nebo byli až na 48 hodin zavřeni do obecní šatlavy. Myslím, že by toto pomohlo i současnému našemu školství, kde je hlavně na odborných učilištích a některých základních školách absence neuvěřitelně vysoká a často se rodiče i žáci vmlouvají třeba na šikanu. V počátcích 19. století byla výuka někdy dost formální, vedená nevyškolenými učiteli, kteří neměli dostatek pedagogických schopností, ani vědomostí či praktických dovedností, kterými by své žáky upoutali, což se postupně toto zlepšovalo a v současné době jsou učitelé daleko vzdělanější a více se účastní vzdělávacích seminářů, což je přínosné i pro problematiku řešení šikany (Morkes, 2001, s. 96).

Šikana a násilí je nebezpečný sociálně patologický jev, který začíná provázet děti již od předškolního věku. Myslím si, že toto problémové chování vzniká především v důsledku neuspokojení základních potřeb dítěte. Aby byl dítěti zajištěn po všech stránkách optimální vývoj, musí být rodina schopna jeho základní potřeby uspokojit. Jako matka několika měsíční dcery si tyto potřeby (biologické, psychické, sociální, vývojové) mnohem více uvědomuji, protože z psychologie vím, že základy osobnosti dítěte se formují především do 3 let věku dítěte. Při studování literatury k tématu „šikana a agrese dětí“ jsem se často utvrzovala v tom, jak negativně působí na rozvoj osobnosti dítěte pocit nenaplněné potřeby lásky, komunikace, pocitu bezpečí, tolerance a dále postupné začleňování do určitého společenství a vytváření stimulací k vytvoření pozitivních životních cílů. Nejistota a nedůvěra dítěte vůči lidem a světu, může mít

v dospělosti za následek vznik různých projevů paranoidních, agresivních chování nebo i podobu různých patologických závislostí.

Z hlediska výchovně-vzdělávacího procesu je rodina nesmírně důležité společenství, která plní funkce reprodukční, ekonomické, socializační a emocionální. Rodina má pro dítě nezastupitelný význam, má rozhodující vliv na jeho vlastní vnitřní vývoj, osvojuje si z ní základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho orientaci a začlenění do společnosti, především pak v interpersonálních vztazích (Kraus, 2009, s. 33).

Myslím, že především z hlediska bezpečnosti a klidného vývoje dítěte je třeba pohlížet na šikanování jako na závažný problém a věnovat mu celosvětovou pozornost. Šikana je v dnešní době častý a aktuální problém. Podle dostupných informací výzkumů šikany neustále přibývá a netýká se jen dětí, a proto je nutné se tímto problémem zabývat a nezavírat před ním oči. Důležité je, aby pedagogové k problému přistupovali aktivně, aby se vzdělávali a spolupracovali s pedagogicko-psychologickými poradnami. Je na místě do boje proti šikaně zapojovat i rodiče, seznamovat je s aktuální situací a informovat je o možnostech její prevence společně se spolupráci různých Linek důvěry a bezpečí, poraden aj. V rozhovoru s okresním metodikem prevence jsem se byla informována, že většina škol již spolupracuje se specialisty, školními psychology, metodiky prevence nebo poradci, kteří mají odbornou kvalifikaci a dostatečnou praxi v řešení šikany, a to je pro prevenci přínosem.

Cílem mé práce je přispět k zmapování problematiky šikany, a to především na SOŠ Blansko a ZŠ Sloup, poukázat na to, že je nutné neustále podporovat sociální dovednosti žáků, dbát na pravidelnou komunikaci s žáky, pedagogy a rodiči a tím i jejich spoluúčast na vytváření a uplatňování preventivních programů. Chtěla bych potvrdit tvrzení, že šikana se skutečně na školách vyskytuje, a že vytvoření minimálních preventivních programů na školách má smysl a je účinný. Tyto školy jsem zvolila proto, že ze ZŠ Sloup pravidelně na SOŠ Blansko jde studovat přibližně 10 žáků. Pro získání aktuálních odborných poznatků jsem navštívila pedagogicko-psychologickou poradnu v Blansku, kde pracuje okresní metodička prevence Mgr. Radka Ježková, která mě seznámila s preventivním řešením šikany v praxi. Je třeba brát v potaz fakt, že preventivní intervence není závislá jen na empirických údajích, ale je ovlivňována i faktory politickými, ekonomickými, sociálními procesy a veřejnou poptávkou.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Šikana

Školní násilí je jedním z moderních témat, proto je potřeba se k němu vyjadřovat. Hledají se příčiny, zpracovávají se statistická čísla, ze kterých vyplývá zvyšování i pokles... Mnozí se nad tímto tématem zastaví, jiní povzdechnou, jaká je to hrůza, jaké jsou dnes strašné děti a politují učitele. Podle České školní inspekce řešily v roce 2008 základní a střední školy v Jihomoravském kraji přibližně dvě stě případů šikany mezi spolužáky, přestože se školy snaží podobnému chování dětí předcházet (MF Dnes, 2008). Šikana v různé míře existuje na každé škole. A pokud někteří ředitelé tvrdí, že šikana na jejich škole není, tak buď něco tají, nebo jsou nevšímaví k tomuto problému a hodně věcí jim uniká. Šikana má několik podob, pod tímto pojmem si většinou představíme případ, kdy jeden nebo více agresorů na školní toaletě kopou do slabšího spolužáka, jenž se neumí bránit a nechce vydat například svačinu nebo peníze. Jenomže šikana je většinou nenápadná, na první pohled neviditelný psychický teror, který zanechá nejen šrámy na těle, ale i na duši, a postižený si nese následky na celý život. Dnes je šikana rafinovanější a pro dítě to může být psychologicky náročnější, protože ten, co ho trápí, je s ním pořád. A to je horší. Už neplatí, že by šikana byla především u chlapců, ale objevuje se i u dívek, které se poslední dobou čím dál víc snaží vyrovnat se chlapcům, chtějí být drsnější. Šikanování bývá v řadě případů trestním činem. Chyba je v špatných vztazích ve třídě, spolužáci jsou k trápení dítěte lhostejní, mají strach se ho zastat, nebo se dokonce zlomyslně na neštěstí přiživují. Slepá poslušnost se však nevyplácí. O tom, že dítě se nemá podřizovat vůli spolužáků, pokud se mu to nelíbí, musí mluvit i rodiče. Nedá se spoléhat jen na školu. Dětem je třeba vštěpovat, že se nemají bát slušně vyjádřit svůj názor. Je to takový začarovaný kruh, děti, neustále upozorňované, že musí poslouchat, pak poslouchají spolužáky, kteří jim ubližují. Tlak těchto falešných autorit je deptá, a přitom to vůbec není zapotřebí. Samy děti musí vědět, komu se mají podřídit a komu ne. A to jsou jen rodiče, učitelé a dospělí, k nimž mají nějaký vztah. Neschopnost vyjádřit svůj nesouhlas a slepá poslušnost může špatně skončit. Dítě se musí naučit odmítnout staršího nebo silnějšího spolužáka, který mu přikáže něco, co se jemu nelíbí, nebo nechce udělat. Zpočátku jde o zkoušku potenciálního agresora s potenciální obětí, kdy zkouší, co si mohou dovolit, a

pokud narazí na takovou osobnost, s níž vyhrožování nehne, nechají toho. Je třeba dát i potenciálním agresorům už v dětském věku najevo, kde jsou mantinely.

Dobré je, že v posledních letech se v oblasti šikany zapojuje několik institucí, nejznámější je projekt Nadace O2 Minimalizace šikany a sdružení, které v tomto tématu vzdělávají pedagogy, například AISIS v Kladně. Pedagogové i rodiče se musí učit šikanu rozpoznat a následně i řešit.

1.1 Charakteristika a projevy šikany

Vymezení definice šikany najdeme v metodickém pokynu MŠMT č.j. 24 246/2008-6, a to jako: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít formu i sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.“

M. Kolář (nejznámější odborník na šikanu u nás) popisuje hlavní vnější rysy šikanování následovně: „Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“ Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš bránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo tě prostě bolí, strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak, pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě (Kolář, 2005, s. 27).

O šikaně mluvíme v případě, kdy oběť je z jakéhokoliv důvodu bezbranná, například fyzický handicap, psychická odlišnost, neobratnost, izolovanost v kolektivu, skupinový útok aj.

Z. Altman definuje šikanu jako “úmyslné a opakované ubližování slabšímu, neschopnému obrany, jedincem nebo skupinou, jak fyzické, tak i psychické, ponižování lidské důstojnosti, jde spíše o postoj než o čin.” (Prevence šikanování na školách, 1998). V rámci projektu proti šikanování v Sheffieldu (jeden ze tří projektů, které byly uskutečňované v letech 1991-1993 na základních a středních školách ve Velké Británii) se užívá definice z hlediska obsahu podstatných znaků, které šikanování zahrnuje: *„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě, nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé, nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Šikanováním však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku, nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů“* (Parry, Carrington, 1995).

Je třeba rozeznat šikanu a běžné škádlení, když se třeba i urážkami i nadávkami baví obě strany. Šikana je však soustavná, opakující se trýzeň.

Při zamýšlení nad problematikou šikany jsem si vybavila výrok mého strýce z vojny, kdy tzv. bažanti museli na půdu v kasárnách nahánět televizní signál na televizní anténu, aby mazáci měli na klubovně výborný obraz. Když by se to stalo jednou, tak to můžeme považovat za recesi, když to museli dělat 5x v týdnu, tak je to šikana.

Úvah a definic problému šikanování najdeme jistě více. Definovat šikanování je však velice obtížné, neboť není snadné určit, kde šikanování začíná a kde končí. Definice v literatuře jsou ovlivněny druhem šikany, kterým se autor zabývá, ale jádro a smysl zůstává stejný.

1.2 Znaky a projevy šikany

Dominantním znakem šikany je bezmocnost oběti. Jde o patrný úmysl ublížit druhému, ať už fyzicky nebo psychicky. Jde o záměrnost, což je například bití, strkání, krádeže peněz a věcí, schovávání a ničení věcí, ale i pomlouvání, nadávky a vyloučení ze společnosti ostatních. Útočником může být jedno dítě, nebo skupina dětí. Incidenty jsou opakované, jednorázová akce se většinou za šikanování nepovažuje. Nepoměr sil mezi útočником a obětí. Tato převaha může být skutečná nebo zdánlivá v oblasti fyzické síly nebo agresivity, v osobní síle jedince nebo v početní převaze skupiny. Jestliže dítě patří mezi utlačované a nesmělé, jistě mu hrozí víc než ostatním, že se

jednoho dne stane obětí agrese. K oslabení dítěte může přispět jakákoliv fyzická nebo mentální odlišnost nebo stačí být dobrý ve škole, milovat klasickou hudbu ve třídě plné fanoušků rapu, nosit levné a ne zrovna trendy oblečení, jako jediný odmítat zákon velkého šéfa třídy. Zranitelnost oběti může být i třeba vážné onemocnění jednoho z rodičů apod. (Bourcet, Gravillon, 2006, s. 22).

Z vývojové psychologie vím, že primární důvěra a nedůvěra se vytváří už v kojeneckém věku. Nejdůležitější je orientace na důvěru na svět, bazální důvěru v to, že já jsem v pořádku a svět je také v pořádku. U dítěte, jehož potřeby nejsou uspokojovány, vzniká nejistota a nedůvěra vůči světu a lidem, která na sebe v dospělosti může vzít různé podoby: paranoidní, agresivní, psychotickou, ale i podobu různých závislostí. V batolecím věku prochází zdravě se vyvíjející dítě oddělením sebe od rodičů a poznáním svých limitů, hranic. Je důležité v této fázi vývoje dítěti přijatelným způsobem, laskavě a důsledně ukazovat hranice, abychom ho učili, kdy je jeho chování přiměřené a kdy už narušuje hranice jiných lidí. Učíme ho důležité věci, jako že hra na písku spolu s dětmi je zábava, ne drama. Ve školním věku dítě potřebuje podporu pro rozvoj svých schopností učení, vědění a spolupráce. Předškolní a školní věk je nejdůležitější dobou pro práci s dětskou agresivitou. Učit dítě zvládnutí různých emočních impulzů je úkol především pro rodiče a školu. O dětech a mládeži se dnes říká, že jsou silně orientováni pouze na sebe a že jsou stále agresivnější. Jak se mění podmínky socializace zmenšováním rodin a křehkosti lidských vztahů, zmenšují se i možnosti dětí získávat sociální zkušenosti. Mnohým z nich připadá za těžko navazovat pozitivní vztahy s druhými lidmi, zapojit se do nějaké skupiny, přijímat druhé lidi, ustupovat a konstruktivně řešit konflikty (Hrončková, 1998, s. 9).

Klasifikaci typů šikany popisuje M. Kolář ve své knize Bolest šikanování (s. 32).

Projevy šikanování člení na:

- 1. přímé a nepřímé,**
- 2. verbální a fyzické,**
- 3. aktivní a pasivní.**

Dle M. Koláře kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikany, podle níž lze dobře postihnout odlišnosti různých typů šikanování (Kolář, 2005, s. 32). Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování,

například mezi dívkami a mezi chlapci, u týrání tělesně postižených dětí v běžné škole apod.

M. Kolář upozorňuje, že je třeba rozlišovat rozdíl mezi škádlením a šikanováním. Při škádlení (teasing) se očekává, že to bude legrace pro obě strany. Ale když je patrné, že ten druhý to jako legraci nebere, že je zraněný, pak iniciátor škádlení pocítuje lítost, omluví se mu a v činnosti dál nepokračuje. U šikany je to obráceně. Agresor chce druhému ublížit, chce ho ranit. A má z toho radost. Nejenom, že se mu neomluví, ale své chování opakuje. A většinou násilí stupňuje. Když někdo někoho škádlí a on mu jasně řekne, aby toho nechal, tak to musí respektovat. Jinak se jedná o porušování práva druhého člověka. A to má už k šikanování blízko.

1.3 Agresor x oběť, příčiny šikany

Jedním z motivů šikany je touha po moci, přání ovládat druhého člověka. Dalším motivem je motiv krutosti, když agresorovi působí radost a potěšení vidět oběť trpět, pást se na jejím ponížení. Určitou roli hraje také zvědavost, kdy agresor zkoumá, jak se oběť zachová ve strachu, bolesti a ponížení a k čemu se dá v tomto stavu přinutit. S touto zvědavostí souvisí i nuda a touha po stále silnějších zážitcích. S otázkou šikany úzce souvisí otázka tolerance – schopnosti přijímat odlišnost druhých bez despektu, které je zapotřebí se učit (Děti a jejich problémy, 2005, s. 70).

Oběť můžeme charakterizovat jako děti bojácné, opatrné, uzavřené. Tyto děti jsou často fyzicky slabé a těžko si hledají přátele. Mají nedostatek sociálních dovedností a sebedůvěry, aby se dokázaly samy bránit. Dítě může pocházet z problematického rodinného zázemí, v rodině převládá hyperprotektivní styl výchovy, nezájem, neschopnost poskytnout podporu nebo srážení sebevědomí dítěte nevhodným výchovným stylem. Terčem šikanování se většinou stávají děti, které se něčím odlišují od ostatních, zejména děti z etnických menšin nebo to jsou děti s psychickým nebo fyzickým handicapem (např. ADHD, specifické poruchy učení, opožděný duševní vývoj, obezita, tělesná neobratnost, mimořádnost ve vzhledu apod.). Na druhou stranu oběť může být i malá skupina dětí, které schválně provokují negativními reakcemi druhých. Pošklebují se a posmívají, ale když jim druzí oplatí stejně, honem si stěžují. Některé děti jsou v určitých situacích oběťmi, ale v jiných útočníky. Děti vystavené šikanování dospělých jsou více náchylné k agresivitě vůči mladším a slabším (Fieldová,

2009, s. 39). Někdy se stává obětí šikany i silně nadprůměrný jedinec s výborným prospěchem tzv. „šprt“.

Typ oběti výstižně vyjádřil M. Kolář: „*Téměř každá skupina si najde nějakou oběť a kritéria tohoto vyznamenání jsou rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se obětí šikany může stát jakékoliv dítě.*“ (Kolář, 2005, s. 87).

Agresorem-útočníkem jsou děti, které pronásledují druhé bez zjevného důvodu, převyšují mnohé své vrstevníky energií, fyzickou silou a sebedůvěrou. Jiné děti si prostřednictvím šikanování kompenzují snížené sebevědomí v důsledku rodinných nebo výchovných problémů. Útočník to dělá pro pobavení, snaží se získat popularitu, lepší postavení ve skupině nebo se zapojuje do útoku ze strachu, aby se sám nestal obětí.

Jedním z majoritních společných znaků je snaha dominovat a ovládat okolí. Tyto děti bývají většinou tělesně zdatné a mají kladný vztah k projevům agrese. Dalším znakem je nedostatek morálního citění, absence jakýchkoli pocitů viny, lítosti. V důsledku nedostatku sebereflexe zasloužený trest vždy vnímají jako křivdu. Mohou být nadprůměrně inteligentní nebo právě naopak – primitivní omezené, mají sklony k sadismu, sobectví a sebestřednosti.

Lze říct, že se jedná převážně o jedince, kteří jsou citově narušení již z rodiny, další mohou být rozmazlení materiálním dostatkem, kterého se jim dostává jako výkupné za čas, který s nimi jejich rodiče netráví. U jiných dětí, které nesou následky nedobré výchovy, se projevují pocity nejistoty a vlastní nedostatečnosti. Tyto děti samy mohou být obětmi fyzického ubližování, emocionálního vykořisťování nebo dokonce sexuálního zneužívání. Některé děti jsou v rodinách vedeny tak, že není žádané projevat své city, nemají tudíž pojem o hodnotě vlastní osobnosti, a postrádají tak touhu něčeho dosáhnout. Některé děti, které mají pocit, že z nějakého důvodu vybočují z řady, bývají nejen agresory, ale nezřídka v jiném, pro ně silnějším kolektivu, i obětí (Kolář, 2005, s. 71, 77).

Určitý vliv mohou mít i média, která často svádí i k přímému napodobování a negativně ovlivňuje citový život dítěte. Některé děti pod jeho vlivem inklinují k napodobování agrese. Na druhou stranu média informováním o případech šikany pomohla vzbudit zájem odpovědných institucí o změnu situace.

Dánský odborník v otázkách šikany Dan Olweus (Parry, Carrington, 1995, s. 11) říká, že je třeba hledat čtyři hlavní faktory, které agresora nutí k dlouhodobému šikanování:

- málo lásky v rodině,
- tolerance agrese a nestanovení hranic únosnosti,
- fyzické tresty od rodičů či výbuchy emocí,
- určitý temperament dítěte (faktor nejméně důležitý).

Skutečná šikana začíná většinou velmi nenápadně, postupně a plíživě se rozvíjí. Vývoj bývá někdy tak nenápadný, že všem účastníkům může připadat jako přirozený, šikanu nevnímají jako něco zvláštního a podílejí se na ní prakticky bez pocitů viny. Násilné chování se časem stává osvědčeným stylem komunikace, automatickým stereotypem, samozřejmou součástí fungování skupiny. Výrazně negativním faktorem je přítomnost agresivních, asociálních nebo jinak osobnostně narušených jedinců ve skupině. Od začátku využívají možnost násilí k uspokojování svých vnitřních potřeb. Šikanování využívají např. i k posílení vlastního postavení ve skupině.

Nejčastější příčiny šikanování (Altman, 2001, s. 9):

- tlak skupiny na přizpůsobení se odlišného jedince,
- necitlivý humor až zábava za každou cenu – zesměšňování,
- potlačení špatné nálady,
- zesměšňování a ponižování jako projev nedostatku komunikačních či sociálních dovedností, nebo nejistého postavení – nepřímá agresivita,
- prosazování se pomocí moci a síly, trestání slabosti, jde o touhu po moci,
- sadistická slast – narušená osobnost, způsob odreagování psychických potíží,
- nevhodná výchova jedince – absence morální výchovy a morálních hodnot.

Šikana se plně rozvine za podmínek, že je přítomnost potencionálního šikanujícího agresora, přítomnost potencionální oběti šikanování a přítomnost takového klimatu skupiny, které šikanování připustí nebo mu nezabrání.

Riziková konstelace je zejména skupina s tuhou vnější kázní, hierarchicky organizovaná, s výskytem většího množství agresivních jedinců. Šikanování vrůstá v této linii: základní škola, střední škola, učiliště, učiliště s internátem, sportovní oddíly, vězení. Jednoznačnou prioritu mají narušené mezilidské vztahy a výchova či výchovné problémy. Důležité je pátrat po příčinách, protože na základě podrobné analýzy se může podařit řešit případy šikany účinně a vhodně zasáhnout.

1.4 Stádia vývoje šikany

Šikanování je proces, který je těžkou poruchou vztahů skupiny, a který se vyvíjí postupně v několika stádiích (Kolář, 2005, s. 36):

První stadium: zrod ostrakismu

V počátečním a nejmírnějším stadiu se jedná zejména o izolaci postiženého jednotlivce. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře, je neoblíben, neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, sprádají proti němu intriky, dělají na jeho účet drobné legrácky a vtipky, a když se ohradí, je mu vytknuto, že nerozumí legraci a nemá smysl pro humor.

Druhý stadium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Agresor mapuje situaci a testuje, kam až může zajít. Zkouší takzvaně přitvrdit a manipulace nabývá podoby tělesných útoků. Posléze agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší nejen pocit uspokojení, ale i obdiv a respekt ostatních dětí, což jej samozřejmě dále povzbuzuje.

Třetí stadium: klíčový moment – vytvoření jádra

Ve třetím stádiu se sympatizující jedinci s agresorem spojí a vytvoří společnou strategii výběru oběti. Šikanování tak nabývá na organizovanosti. Rozdělení rolí je již pevné a jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šikanování stalo normou celé skupiny. V počátku se stávají jejich obětmi téměř vždy ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého.

Čtvrté stadium: většina přijímá normy agresorů

Dochází k přijetí norem agresorů a chování této skupiny se stává zákonem pro ostatní děti, které je ze strachu poslouchají, případně присluhují. Sílí tlak ke konformitě na dosud neangažované členy skupiny, kteří se nakonec většinou aktivně zapojují. Hlavní role hraje především strach, že pokud by zůstali stranou, mohli by na sebe upoutat pozornost agresorů a dostat se tak do pozice oběti. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí.

Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana

V pátém stádiu jsou normy agresorů přijaty všemi, nebo téměř všemi členy skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stádia vykořisťování. Jde o rozdělení žáků na dvě sorty. Agresoři sami sebe označují za nadlidi, nacisty, krále, mazáky a své oběti za podlidi, židy, poddané, bažanty. Nadřazená skupina využívá na podřazené skupině všechno, co je využitelné, od materiálních věcí (peněž a osobních věcí) po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti, apod., třeba i pod výhrůzkou fyzického násilí. Vítězí zlo. Šikanování se stává skupinovým programem.

M. Kolář vysvětluje, proč jsou pro nás vývojová stádia důležitá: *„Znalost vnitřního vývoje šikanování nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy. Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a léčbě u počátečního, tj. prvního, druhého a třetího stádia, a u pokročilého, tj. čtvrtého a pátého stadia onemocnění skupiny. Celková léčba skupiny, která je klíčová pro zastavení epidemie, má svoje specifika pro každé stadium.“* Jde o to, abychom více neublížili, než pomohli (Kolář, 2005, s. 44).

2. Diagnostika

Pokud chceme zjistit, zda se dítě nestalo obětí šikany, musíme se na ně aktivně zaměřit. K podezření mohou vést více či méně specifické známky v jeho chování či v chování jeho blízkého okolí. Je nutné si všimnout i změn zevnějšku, upozornit by nás měla každá netypická změna, kterou bychom u daného dítěte nečekali.

Neočekávejme, že se nám děti svěří, to se stává výjimečně. Oběť má strach z odplaty, navíc si často odmítá připustit závažnost situace i sama před sebou a chce si zachovat důstojnost aspoň ve vlastních očích. Často bude agresora krýt (Parry, Carrington, 1995).

2.1 Příklady přímých a nepřímých znaků šikanování

Varovné známky - přímé a nepřímé ukazatele vysvětluje metodicky pokyn MŠMT č.j. 24 246/2008-6:

Přímé znaky šikany:

Soustavné posměšné poznámky, nadávky, hrubé žerty, hanlivá přezdívka, ponižování, hrubé žerty na účet určitého žáka, zejména pokud to tento žák těžko snáší a trpí tím.

Jednostranné vyžadování věcných či peněžních darů agresorem, ať už pod pohrůzkou fyzického násilí, nebo hrozbou odpírání „kamarádství“.

Jeden žák vystupuje vůči druhému často v roli „sluhy“ či „otroka“ – plní jeho příkazy, vykonává za něj různé práce.

Opakované rvačky, v nichž se buď objevuje výrazný nepoměr sil, nebo jedna strana viditelně nemá zájem a snaží se uniknout.

Často opakované pošťuchování, strkání, údery, poškozování věcí, které žák neoplácí.

Útočníci oběť škrtní, fackují, kopou.

Oběť je donucována klečat před agresory a prosit je o milost.

Někdy je oběť doháněna až projevu zoufalství.

Na žáka je vyvíjen nátlak k vykonání nemorálních až trestných činů.

Nepřímé znaky šikany:

O přestávce se zdržuje žák stranou od ostatních, nemá kamarády, nebo si je vyhledává mezi výrazně mladšími dětmi.

Přestávky tráví v bezpečné blízkosti učitelů nebo mimo třídu. Vymýšlí si záminky, aby nemusel být ve třídě.

Jeho prospěch se náhle nevysvětlitelně zhoršuje, nesoustředí se na učení.

Má často poškozené nebo rozházené věci, často se mu „záhadně“ ztrácí ve třídě, v šatně, na obědě...

Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na pozdrav.

Při obědě si spolužáci štílivě odsednou jinam.

V týmových sportech bývá volen mezi posledními.

Má-li promluvit před třídou, je nejistý a ustrašený. Opakovaně se zdráhá mluvit o sobě, odmítá vyjádřit své vlastní pocity či názory.

Působí smutně, stísněně.

Často chybí z nejasných důvodů, jako je „bolesti břicha, hlavy“ atd.

Má zašpiněný nebo poškozený oděv.

Odřenin, modřin, škrábance nebo řezné rány nedokáže uspokojivě vysvětlit.

2.2 Následky šikanování

Některým dětem šikanování dokáže udělat ze života skutečné peklo. Jejich trápení se pak může projevat různým způsobem, a to např. nepozorností ve vyučování, onemocněním, záškoláctvím, pokusy o sebevraždu atd.

Následky mohou být dlouhodobé. Důsledky šikanování se často projevují ještě dlouho po skončení školní docházky, a to jak u obětí, tak u útočníků. Agresor zjistí, že násilí a šikanování se vyplácí a potom podobné strategie užívá i v dospělosti.

Mezi psychické následky patří zejména sociální frustrace oběti, snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy, nízké sebehodnocení, špatný vztah ke škole a k lidem, stálé napětí, špatná nálada a smutek. U pokročilejších stupňů šikanování je to všudypřítomný strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšená únava, neúspěch ve studiu a v soukromém životě. Typické je, že jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách, a to i tehdy, když se tam žádná šikana neprojevuje. Pokud šikana není odhalena a trvá delší dobu, dochází k totálnímu vyčerpání organismu, což může mít za následek rozvoj psychosomatického onemocnění.

Příznaky dlouhodobých psychologických následků: odmítání školy a školní fobie, stydlivost a sociální fobie, posttraumatická stresová porucha, naučená bezmoc, deprese, sebevražedné sklony, sebevražda a vražda.

Oběti fyzické šikany mohou mít následující příznaky: řezné rány, škrábance, modřiny a další zranění, bolesti hlavy, zad, břicha, nechutenství nebo přejídání, špatné držení těla, hrbení, časté onemocnění apod.

Poněkud odlišné důsledky má šikanování na agresory a aktivní účastníky šikanování. Jejich deficit v duchovním a mravním vývoji se prohlubuje a upevňují se u nich antisociální postoje. Později se stávají často členy skupin, které mají více konfliktů se zákonem než ostatní. U dětí, které šikaně pasivně přihlížely, hrozí ztráta ideálů o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí. Vzhledem k jejich zkušenosti, že autority nijak nezasahují, i když jsou mravní a zákonné formy překračovány, mohou jako dospělí k násilí a porušování zákona obdobně přistupovat i oni sami. Dochází tedy k porušení mravních a morálních postojů a tím i k narušení celého společenského systému (Sborník, 2005, s. 73).

2.3 Šikana z právního hlediska

Je třeba si uvědomit, že se většinou v oblasti šikanování ve školách jedná o děti, a proto přístup k řešení šikany z právního hlediska je zvláště citlivé a problematické. Platná právní úprava pojem šikana nebo šikanování nepoužívá. Šikana je pojem z oblasti mezilidských vztahů, nikoli trestního práva – zletilí pachatelé nejsou trestáni za šikanu, ale například za vydírání, omezování osobní svobody, krádeže, ublížení na zdraví apod. Je však problémem to, že šikana prováděná dětmi a na dětech, které často nejsou trestněprávně či občanskoprávně odpovědní. Aby byl pachatel trestně odpovědný, musí v době spáchání trestného činu dovršit minimálně patnácti let. K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). K trestní odpovědnosti mladších 15 let nedochází, neznamená to však, že nemohou být postiženi jinak, případně mohou být postiženi rodiče. Nezletilý pachatel může být postižen nařízením ústavní výchovy, může nad ním být stanovený dohled.

Pokud jde o trestní sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn., že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů (Kejdová, 2006, s. 21).

Trestní odpovědnost v ČR:

- Děti mladší 15 let nejsou trestně odpovědné.
- 15 –18 let pachatelé v postavení mladistvého.
- Provinění = trestné činy a činy jinak trestné.
- Soudnictví ve věcech mládeže vykonávají soudy pro mládež + všechny OČTŘ mají specialisty na mládež.
- Od 1.1.2004 zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2004 Sb.

Šikanování – jednání agresora může naplnit skutkovou podstatu trestných činů vydírání (§ 175 trestního zákona), omezování osobní svobody (§ 171), útisk (§ 177), ublížení na zdraví (§146), loupež (§173), krádež (§205), poškozování cizí věci (§228), znásilnění (§185), kuplířství (§189). Pachatel trestného činu je stíhán v trestním řízení prováděném podle trestního zákona č. 40/2009 Sb.

Právní nástroje, jak agresora potrestat a zastavit další šikanu se mohou lišit podle různých situací, ve kterých se bude oběť šikany nacházet. Pokud šikana vyústí v trestní stíhání agresora pro některý trestný čin (např. vydírání, ublížení na zdraví, apod.), pak

bude mít oběť šikany postavení poškozeného s procesními právy v trestním řízení (např. právo na náhradu škody, apod.). Mnohdy však na trestní stíhání nedojde, respektive je zastaveno, např. pro nedostatek důkazů, nebo nízký věk pachatele. Při způsobení materiální škody nebo způsobení morální újmy je možno využít občanskoprávního řízení, a to žalobou na náhradu škody a žalobou na ochranu osobnosti (www.sikana.cz).

Prvním místem, kam se mohou rodiče šikanovaného dítěte s prosbou o pomoc obrátit, je škola, neboť právní řád přiznává žákům, respektive jejich zákonným zástupcům, významná oprávnění a stanoví povinnost školy zajišťovat preventivní, ale i aktivní následnou ochranu před šikanou. Státní dohled nad školní činností vykonává Česká školní inspekce (www.sikana.cz). Na chod školy má vliv zřizovatel, ve většině případů je jím obec či kraj. Školní trest však není trestem soudním. Je-li šikana uvedena ve školním řádu, je možné žáky potrestat. Pokud nejsou rodiče spokojeni s účinností a způsoby, jakými řeší problémy jejich dětí se šikanováním konkrétní škola, mohou školu zažalovat, a to na základě Úmluvy o právech dítěte (Raabe, 2005).

Čím komplikovanější je právní řešení šikany, tím více pozornosti je třeba věnovat její prevenci, protože v případě dětí by se mělo upřednostnit preventivním prostředkům před represivními.

2.4 Prevence šikany, metodické pokyny MŠMT

Prevence zahrnuje zamezení vzniku jevu samotného nebo zmírnění negativních následků, dále, aby se jev, který již nastal, se neopakoval nebo pokud se opakuje, pak aby měl alespoň změněnou intenzitu nebo formu. Důležité je těmto jevům přecházet, než je následně řešit (Kraus, 2006, s. 56). Na potřebu komplexního řešení šikany reagovalo Ministerstvo školství, které vymezilo problematiku šikany v metodickém pokynu MŠMT č. 24 246/2008-6.

Proces prevence je třeba vnímat jako systémový řetěz, na jehož počátku je diagnostika výchozího stavu. Pak následuje odpovídající forma preventivní intervence, a to dle toho o jakou prevenci se jedná (primární, sekundární, terciální) a vyhodnocení preventivního programu.

Základními nástroji využívanými za účelem dosažení uvedených cílů jsou preventivní programy. V mateřských školách jsou to Školní vzdělávací programy, které jsou především orientovány na hodnotu zdraví, která je vštěpována dětem formou vlastního prožitku. Na základních a středních školách jsou to Minimální preventivní programy realizované přímo ve školách a školských zařízeních. Žákům v rámci vzdělávacího procesu jsou poskytovány informace týkající se zdraví, zdravého životního stylu, nabídky volnočasových aktivit, jak ve školách, tak i v mimoškolní oblasti (MŠMT-Evaluace, 2002).

Důležité je podporovat sociální dovednosti žáků, jako jsou komunikace, mezilidské vztahy, řešení konfliktů apod. Je třeba provádět poradenské činnosti přímo na školách, a to ve spolupráci s pedagogicko-psychologickými poradnami. V roce 2005 byl díky iniciativnímu zájmu a finanční podpoře Nadace O2 (dříve Nadace Eurotel) nastartován tříletý projekt MIŠ – minimalizace šikany, v jehož rámci je program zaváděn na 17 školách. Úkolem projektu je připravit program k systémovému zavádění do českých škol. Konkrétně to znamená vyškolení lektorů, zavedení programů do experimentálních škol a vyhodnocení jeho efektivity ve větším měřítku. Je nutné neustále informovat pedagogy, zástupce škol a dále rodiče, aby se aktivně zapojili do boje s šikanou.

S prevencí je potřeba začít už od útlého věku, vštěpovat dětem morální společenská pravidla a vyžadovat jejich dodržování.

V oblasti šikanování rozlišujeme tyto druhy prevencí:

Primární prevence – ovlivňování výchovy v rodině a vzdělávání ve škole, uplatňuje se v prostředí, kde k projevům šikany ještě nedošlo. Spočívá především v informování o projevech šikany dětí, spolupráce rodičů a pracovníků školských zařízení. Je třeba pěstovat v dětech zdravé sebevědomí, a to v rámci volnočasových aktivit, jako jsou kroužky, vést je k samostatnosti a předcházet nudě, organizovat jejich volných čas správným směrem, formovat osobnost ve smyslu zdravého životního stylu. Je zaměřena na předcházení jevu.

Sekundární prevence - se uplatňuje tam, kde již k šikaně došlo a kdy je třeba zabránit jejímu opakování a eliminovat negativní vlivy. Spočívá v přijetí takových opatření, aby se projevy šikany již neopakovaly, bezodkladné vyšetření příčin a podmínek šikany, pedagogická a výchovná činnost s agresory. Je zaměřena na zvládnutí probíhajícího jevu.

Terciární prevence – spočívá v resocializaci, jde o činnost s jedinci, kteří se již šikany dopustili. Jedná se o přípravu jedince k návratu do kolektivu, tak aby tuto činnost již neopakoval. Je zaměřena na prevenci recidivy.

Povinností školy v prevenci a řešení šikany je předcházet vzniku problému a dále se s ním odpovědně vyrovnávat již při jeho vzniku. Všechny školy a školská zařízení mají povinnost předcházet všem náznakům agresivity, šikanování nesmí být pracovníky školy akceptováno a pedagog musí problém neprodleně řešit a oběti poskytnout okamžitou pomoc. Škola je povinna ustanovit metodiku prevence šikany, stanovit pravidla chování a sankcí ve školním řádu, zajistit četnosti dohledů pedagogů o přestávkách, má povinnost oznámit Policii ČR a orgánu sociálně-právní ochrany dětí ohlásit ty skutečnosti, které ohrožují žáka. Rovněž má škola povinnost ohlásit to, jestliže žák spáchá trestný čin, či opakovaně páchá přestupky.

Prevenci na školách a ve školských zařízeních by měli provádět především erudovaní pedagogičtí pracovníci s kvalitní komunikační schopností. V rámci primární prevence by měli probíhat pravidelné diskuze v oblasti životního stylu a smysluplného využívání volného času (MŠMT-Evaluace, 2002, s. 27).

Problematikou šikanování se zabývají tyto instituce:

- Policie ČR - kontakty na obvodní oddělení, při okresním ředitelství pracuje specialista pro děti a mládež, preventivní informační skupina.
- Městský úřad (magistrát) - kurátor pro děti a mládež, odbor sociálně právní ochrany dětí.
- Pedagogicko-psychologická poradna - oblastní metodik prevence, specialista na problematiku poruch chování (psycholog, speciální pedagog aj.).
- Středisko výchovné péče - podmínky a způsob spolupráce – terénní, ambulantní, pobytová, specialista pro terénní práci.
- Krizová centra
- Zdravotnická zařízení a privátní lékaři
- Nestátní neziskové organizace
- Odborníci v dané problematice v soukromém sektoru
- Linky důvěry (regionální) a internetové poradny
- Linka bezpečí a Krizové centrum (nadace Naše dítě)
Bílý kruh bezpečí
Občanské sdružení proti šikanování – www.sikana.cz
MŠMT

Metody řešení šikanování (dle Metodického pokynu MŠMT č.j.: 24 246/2008-6):

(1) Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí “solidarity” agresorů i postižených.

(2) Pro vyšetřování šikany lze doporučit strategii prováděnou v těchto pěti krocích:

Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.

Nalezení vhodných svědků.

Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).

Zajištění ochrany obětem.

Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

(3) Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, tzv. "školního lynčování" je nutný následující postup:

Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.

Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.

Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.

Pokračující pomoc a podpora oběti.

Nahlášení policii.

Vlastní vyšetřování.

(4) Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.)

Metody určené k prevenci šikanování jsou nejlépe popsány v knize Bolesti šikanování (Kolář, s. 171 – 203). Léčebná účinnost jeho metod byla ověřena na velkém počtu nemocných skupin. Jedna z metod tzv. „první pomoci“ je pedagogem poskytnutí rychlé a razantní pomoci v počátečním stádiu šikanování, včas rozpoznat a odhalit šikanu- dobu, jak to dlouho trvá. Je nutné si dát pozor na manipulaci a obelhání a emočně podporovat oběti. Dále je třeba si zvolit vhodnou taktiku a vyšetřovací strategii, jejichž typy popisuje na s. 113-115. Dobrým pomocníkem je sociometrické šetření pomocí anonymních dotazníků, ze kterého můžeme zjistit jakýkoliv alarmující signál. Pomocť mohou i informační letáky pro oběti, ve kterých se mohou dozvědět, co mají dělat a kde hledat pomoc.

Další metodou je léčba celé skupiny a hledání způsobu nápravy, aby se šikanování neopakovalo. Nutná je dynamická diagnostika – základní intervenční program. Program je nabídkou pro široký okruh odborníků, kteří pracují se školními skupinami. Jsou to třídní učitelé, výchovní poradci, vychovatelé, specialisté z pedagogicko-psychologických poraden, speciálně pedagogických center, středisek výchovné péče apod. Nicméně ten, kdo chce být spolehlivým a povoláním terapeutem skupiny, musí absolvovat nějakou formu zážitkového výcviku ve skupinové práci a dále výcvikový seminář zaměřený na základní intervenční program.

Cílem diagnostického šetření sociálního klimatu a sociálně patologického chování u dětí a mládeže je poznat strukturu sociálních skupin a poznat jedince a skupiny, jejichž chování je rizikové. Potom je možné vytvářet podmínky pro realizaci účinné preventivní

intervence a uplatnění preventivních programů. Pozornost by měla být věnovaná především sociální vyzrálosti a odpovědnosti žáků, osobnostním vlastnostem a nevyrovnanosti osobnosti (MŠMT-Evaluace, 2002, s. 25).

Zásady pro realizaci efektivní prevence je včasnost, dlouhodobost, systémový přístup, využívání více strategií a rozvíjení sociálních dovedností (Kraus, 2006, s. 59).

II. Empirická část

3.1 Návštěva pedagogicko-psychologické poradny

Pro zmapování problematiky šikany ve dvou školách v okrese Blansko jsem navštívila pedagogicko-psychologickou poradnu v Blansku, kde jsem uskutečnila rozhovor s okresní metodičkou prevence paní Mgr. Radkou Ježkovou, která v tomto oboru pracuje více než 13 let. Dle její výpovědi se situace na Blanensku nijak zvlášť neliší od ostatních regionů. Projevy šikany se vyskytují na všech školách, otázkou je, které školy ji aktivně řeší a které ji tabuizují. Řešení problematiky šikany se vyvíjí, zpočátku se ředitelé škol i pedagogové odmítali o tomto jevu bavit. Dnes důsledkem kvalitnějšího vzdělání a připravenosti pedagogů v oblasti prevence, se šikanování dá lépe a úspěšněji léčit.

Metodik prevence pracuje především externě. Organizuje pravidelné sezení a školení pedagogů či výchovných poradců, konzultuje s nimi konkrétní projevy sociálně patologického chování žáků. Spolupracuje při tvorbě preventivních programů na školách a pomáhá s jejich realizací. Okresní metodik na základě rozhovoru s pedagogem a následně po zjištění aktuálního problému, situaci vyhodnotí a poté připraví projekt vhodného preventivního programu. Je nutné ke každému případu přistupovat individuálně.

Paní Mgr. Radka Ježková se zaměřuje především na případy prvního a druhého vývojového stádia šikany, ojediněle se vyskytuje i stupeň třetí. S brutálními případy šikany se dosud nesetkala, i když je brán v potaz fakt, že o všech případech nemusí vědět, a to i o takových, které řeší přímo Policie ČR.

Její práce obsahuje tyto aktivity:

- Poradenská a konzultační činnosti v rámci tvorby preventivních programů a projektů, které jsou vytvářeny na základě zjištěného aktuálního patologického problému ve škole. Předlohou pro vznik vlastního preventivního programu jsou Metodické pokyny MŠMT ČR.
- Zkoumání sociálního klimatu ve škole a třídě a její diagnostika – jaké pohlaví ve třídě převažuje, věk žáků, vztahy mezi spolužáky, sociální vyzrálость žáků, jaká

je kázeň, jaká je úroveň odpovědnosti, jak se respektují normy, způsob využití volného času.

- Uskutečnění sociometrického šetření, nejčastěji formou dotazníků. Dotazníky se připravují dle vyskytujícího se problému, dotazník má být stručný, anonymní, měl by být vyplněn samostatně a důvěrně. O dotazníkovém šetření se žáci dopředu neinformují z důvodu znejistění případných aktérů, kteří se mohou připravit a oběť může být zastrašena. Důvody pro zmapování sociálního klimatu ve skupině či třídě se nastiňují opatrně. Zvolí se způsob sdělení výsledků dotazníků, který se nejčastěji děje individuálně, formou diskuzí, přednášek či rozhovorů. Nejprve se sdělují výsledky pozitivního charakteru, poté negativní.
- Na základě uskutečněného sociometrického šetření v případě podezření na narušení vztahu ve skupině, je nutné sezení s pedagogy, řediteli škol, následně práce se třídou.
- Přednášková činnost pro pedagogy a rodiče na školách, na veřejnosti dle požadavků škol a organizací. Jedná se většinou o dvouhodinové semináře.
- Snaha o zlepšení klimatu ve skupině, třídě či rodině, a to pomocí např. videotréninku interakcí, her.
- Příprava a organizace seminářů a výcviků pro pedagogy a další zájemce, zaměřená na zvýšení informovanosti o aktuálních psychologických problémech a na zvýšení odbornosti v oblasti psychohygieny, jako jsou např. relaxace, autogenní trénink, komunikace aj.
- Spolupráce s vedením školy při řešení závažných individuálních nebo skupinových problémů ve škole a účast na aktivitách psychologických poraden, školních i poradenských psychologů a další činnosti zaměřené na kontinuální vzdělávání a zvyšování informovanosti.

Za nejnáročnější považuje práci s nemotivovanými jedinci, ať už jde o studenty, pedagogy či rodiče, v situaci, kdy je problém evidentní a chybí vůle některého ze zúčastněných článků pro jeho zdárné řešení.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č.j.: 14514/2000–51 v čl. IV, odst. 4, ukládá povinnost ředitelům ZŠ ustanovit funkci metodika prevence.

V praxi je však funkce metodika prevence často kombinována s funkcí výchovného poradce. Často funkci metodika prevence obsadí čerstvým absolventem VŠ nebo důchodcem, a to z důvodu finančních. Problémem je i to, že učitel často nesplňuje podmínku vzdělání, dvouleté studium, které je určeno pedagogům či výchovným pracovníkům, kteří plní funkci školního metodika prevence.

Paní Mgr. Ježková opět zdůraznila ekonomický a politický faktor, na semináře není čas, prostor a především finance.

3.2 Dotazníkové šetření

Pro vymezení vztahů a sociálního klimatu ve třídě jsem provedla šetření prostřednictvím písemného dotazníku, který jsem sestavila pro tyto účely. Šetření na jednotlivých školách bylo realizováno formou rozdání dotazníku žákům, se kterým mi pomohl pan Ing. Josef Mikulášek, dřívější zástupce ředitele na SOŠ Blansko, nyní pedagog na škole. Žáci byli vhodnou formou motivováni a byla zdůrazněna jejich anonymita odpovědí. Dotazník je zaměřen na vztahy mezi dětmi ve třídě, na vztahy mezi dětmi a učiteli, na atmosféru ve třídním kolektivu, čeho se děti bojí, co jim dělá radost... jaké konflikty se často ve třídě objevují apod. Na samostatnost při vyplňování dotazníku dohlíželi pedagogové. Šetření proběhlo v říjnu školního roku 2009/2010. Sledovaný výzkumný soubor tvořil vzorek 36 žáků ze ZŠ Sloup a 36 žáků ze SOU a SOŠ Blansko. Ve zkoumaném okruhu žáků byli žáci místní, dojíždějící i ubytovaní na společném domově mládeže SOU Blansko.

3.3 Cílový soubor a jeho charakteristika

Sledovala jsem dva různorodé soubory, první, který tvořily dvě 7. třídy základní školy ve Sloupě v Moravském Krasu v počtu 36 žáků. Dotazníky byly vypracovány dne 6. listopadu 2009.

Druhý soubor tvořili žáci 2. ročníku tříletých učebních oborů kuchař-číšník a elektrikář na SOŠ a SOU Blansko, taktéž v počtu 36 žáků. Dotazníky byly podány dne 21. října 2009, tuto volbu jsem provedla proto, že každý rok ze ZŠ Sloup jde studovat na SOŠ a SOU Blansko kolem 10 žáků. V obou třídách se vyučuje koedukovaně, tedy chlapci i dívky v jedné třídě.

Protože sledované soubory i otázky v dotaznících byly obsáhlé a cíleně mapovaly konkrétní informace, pro lepší shrnutí jsem je rozdělila na 5 následujících oblastí:

- a) **Třída.**
- b) **Škola.**
- c) **Lehká šikana.**
- d) **Tvrdá šikana.**
- e) **Důvěra v okolí.**

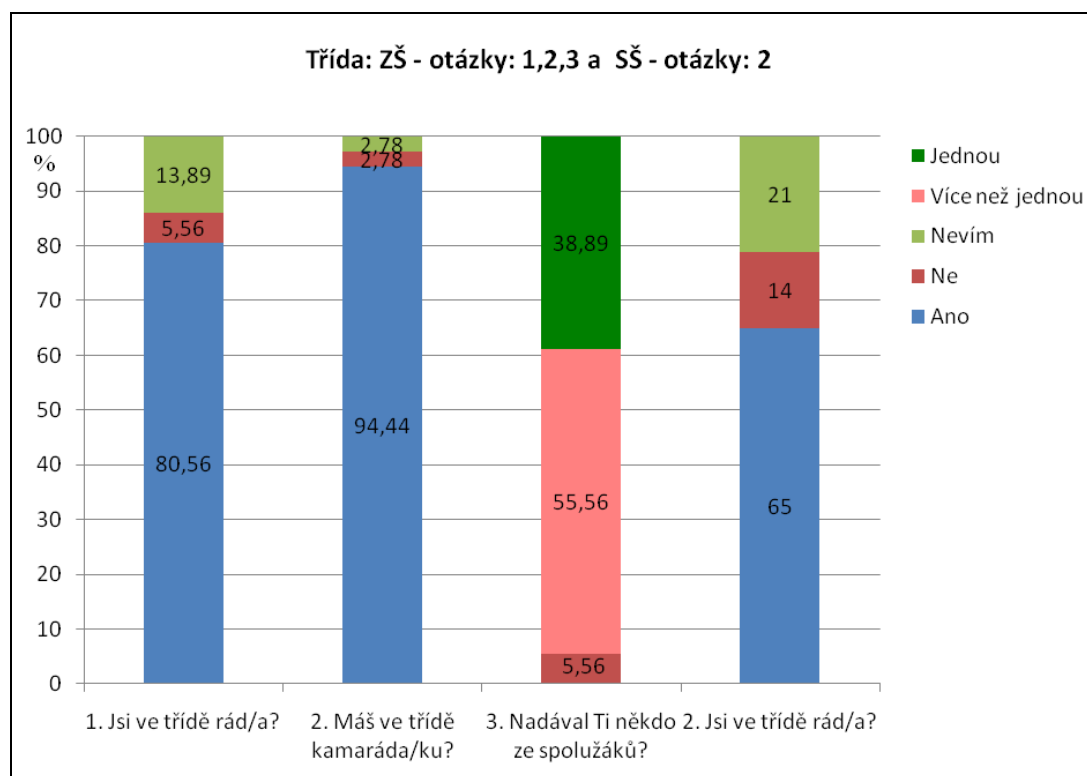
V dotazníku byly uvedeny tyto otázky:

- Choval se k tobě někdy někdo z vaší školy nepříjemně?
- Jsi ve třídě rád/a?
- Vyhrožoval ti někdo ve škole?
- Byl k tobě někdo nepřátelský, protože jsi jiný?
- Ublížil nebo ubližuje ti někdo ze školy?
- Chtěl někdo, abys udělal něco, co jsi nechtěl/a?
- Chtěl někdo, abys ubližoval/a jiným?
- Vyskytuje se na vaší škole šikana?
- Obáváš se, že budeš šikanován/a?
- Nutil tě někdo, abys mu dal peníze?
- Posmíval se ti někdo?
- Ignorují tě ve třídě?
- Napadl tě někdo někdy fyzicky ve škole?
- Víš, co máš dělat, když tě někdo šikanuje?
- Nešel/a jsi někdy ze strachu do školy?
- Myslíš, že vaše škola dokáže ochránit své žáky před šikanou?
- Svěřuješ se někomu? Komu?
- Řekl vám někdo z pedagogů, co máte dělat, když vás někdo začne šikanovat?

Dotazníky žáci vyplnili se zaujetím, zdály se jim zajímavé. Žáci o jejich vyplnění nebyli dopředu informováni.

3.4 Zjištěná fakta

Obrázek 3.4.1: Třída

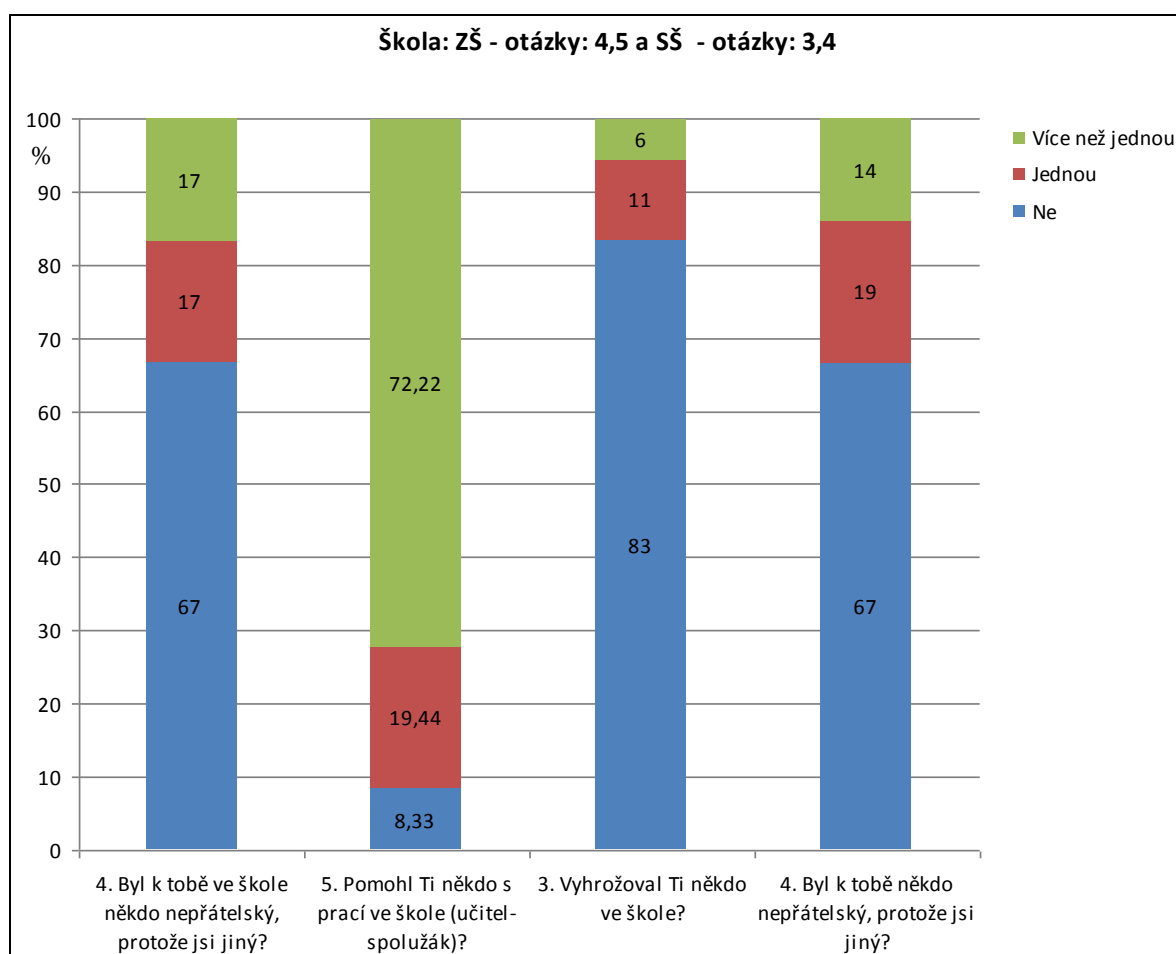
Z prvních dvou otázek vyplývá, že většina žáků ZŠ (ze sledovaného vzorku) je ve třídě spokojená a má v třídním kolektivu kamarády. Odpovídá to tomu, že dotazníkové šetření bylo prováděno na venkovské základní škole, kde se někteří žáci znají už od školky, často se znají i jejich rodiče, žáci na menších vesnicích tráví spolu i hodně volného času. Myslím, že naprosto zanedbatelné procento, které vyšlo v dotazníku negativně (5,56 %), tvoří žáci nepřizpůsobiví nebo problémoví. Pravděpodobně by se tento výsledek hlavně v otázce č. 2 nepotvrdil u větší základní školy na sídlišti, kde se žáci a rodiče méně znají a je tam daleko větší anonymita. Na otázku č. 3 odpověděla přibližně polovina žáků, že jim spolužáci nadávají verbálně, avšak pro lepší specifikaci bychom museli dalšími podotázkami tuto situaci rozebrat, částečně to pramení určitě i z rodinného, vesnického prostředí.

Na střední škole procento spokojených žáků mírně klesá (14 % je ve třídě nespokojeno, 21 % neví), je to dáno tím, že žáci přišli úplně do jiného prostředí, teprve

se tvoří vazby na nové kamarády, někteří žáci se netrefili do zvoleného studijního nebo učebního oboru, učivo v daném oboru se nestuduje s jejich představami, ať již v teoretické nebo praktické výuce nebo se málo znají.

Z mého dotazníkového šetření vyplynulo, že procento úplně nespokojených žáků ve třídách je malé, což je jistě příznivé.

Obrázek 3.4.2: Škola

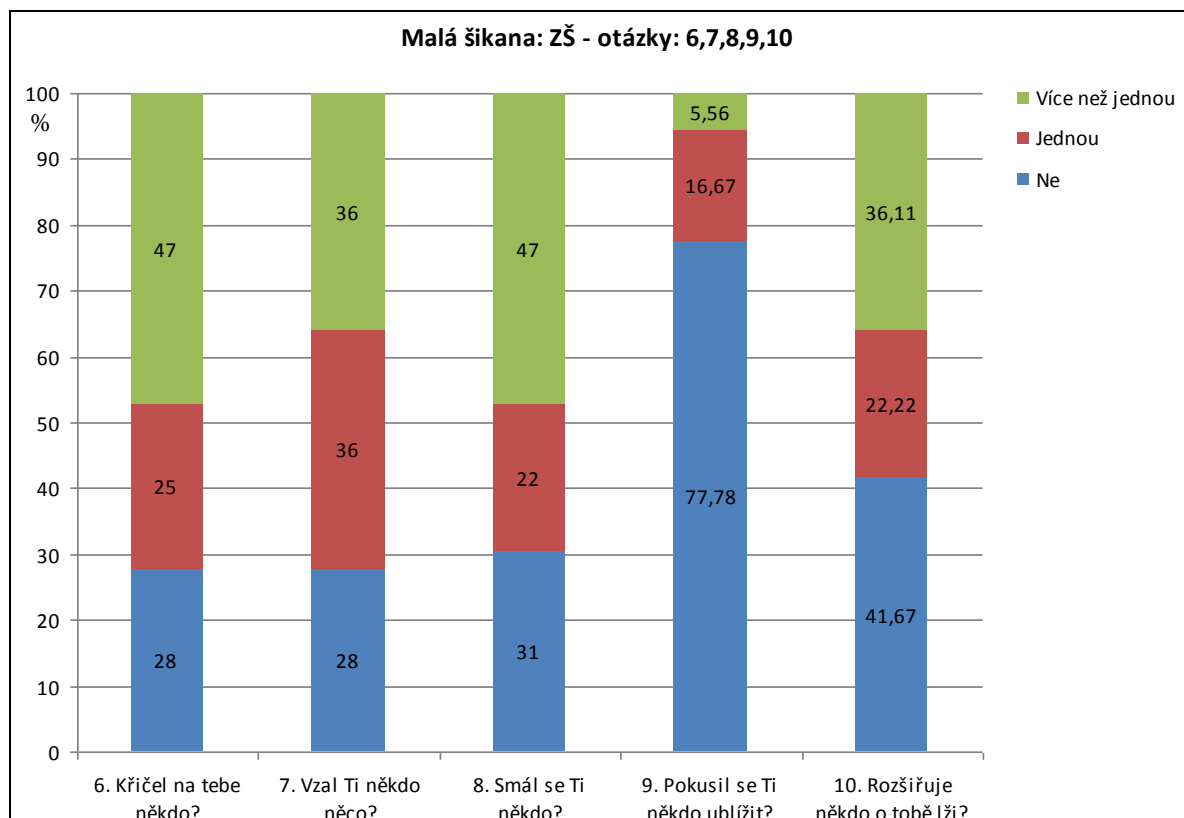

Z mého šetření vyplývá, že školu i třídu jako vyloženě nepřátelské prostředí vnímá přibližně 10% žáků. Většina zaujímá takové stanovisko, že ve škole je přátelské prostředí, často si žáci pomáhají mezi sebou i učitelé jsou hodnoceni kladně. Velmi malé procento 8,3 uvádí, že jim naprosto nikdo nepomáhá. Jedná se pravděpodobně o introverty nebo nekomunikativní jedince.

Z otázek 3,4 vyplývá, že na střední škole je přátelské prostředí, uvádí to přibližně 70% dotázaných. Toto procento se oproti základním školám mírně snížilo, myslím si, že to odpovídá situaci ve školství. Rovněž se zvýšilo negativní stanovisko na 10%.

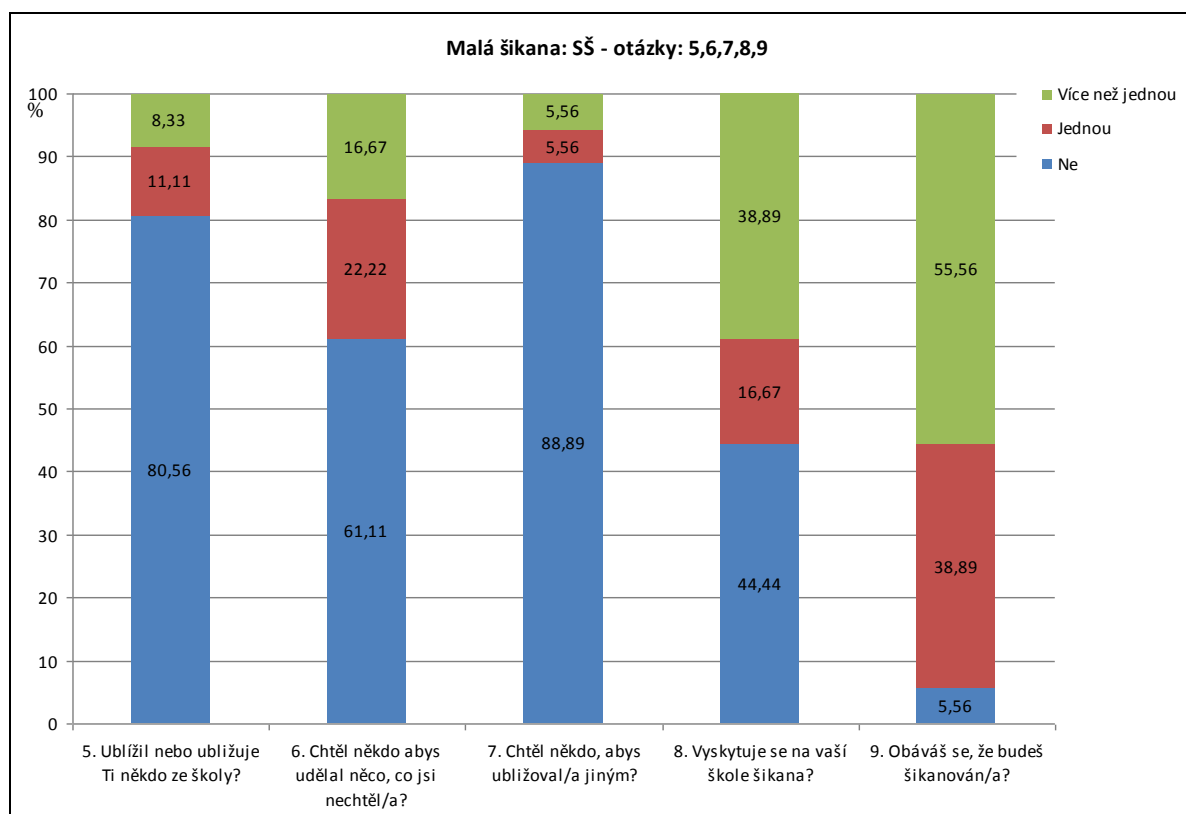
Obrázek 3.4.3: Lehká šikana ZŠ

Z otázek 6–10 pro základní školu vyplývá, že verbální napadání žáků mezi sebou je častý jev (70 %), téměř polovina žáků uvádí, že byli slovně napadeni více než jednou. Na otázku týkající se přímo fyzického napadání odpověděla převážná většina žáků, že nebyli napadeni, pouze zanedbatelné procento uvádí, že jsou napadáni ve škole častěji než jednou. I toto zanedbatelné procento má však vypovídající hodnotu a rozhodně by se s tím měl seznámit výchovný poradce a třídní učitel, aby se toto odstranilo (není možné, aby byl fyzicky napadán ve třídě byt' jeden žák).

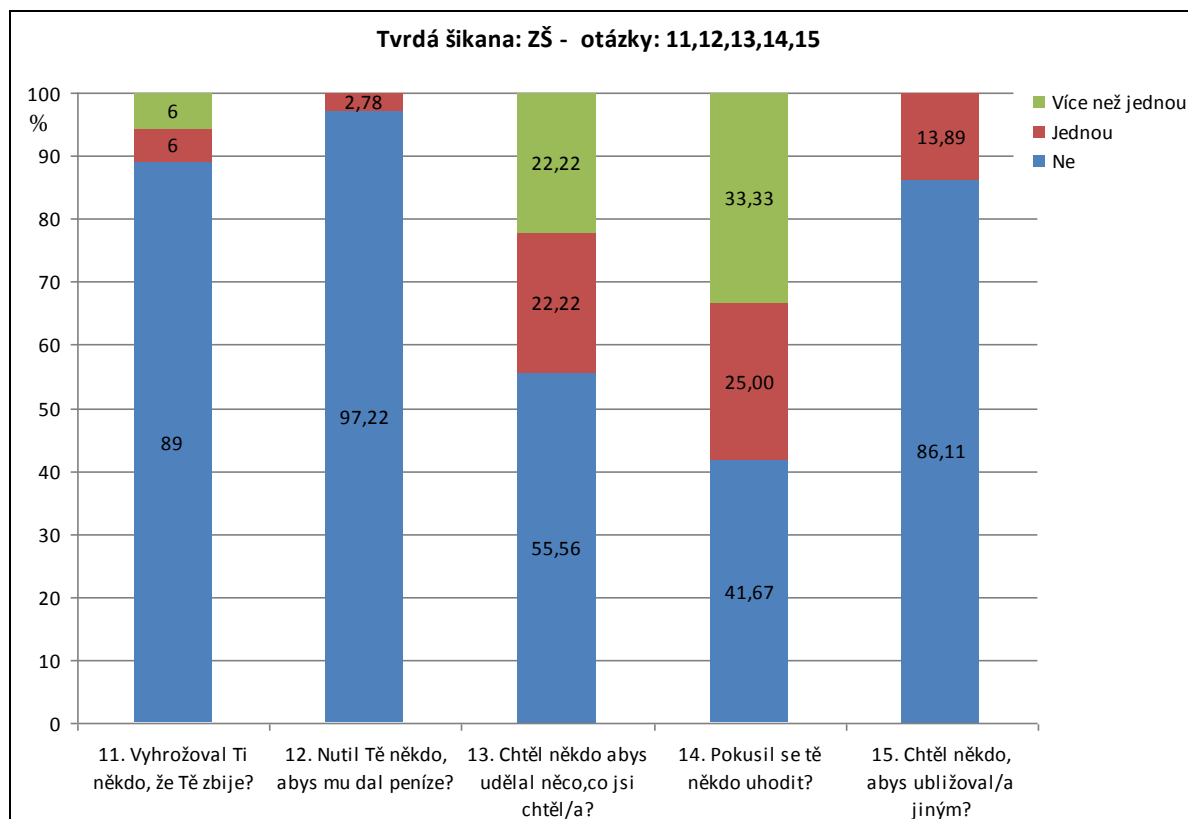
Z výše uvedeného grafu je zřejmé, že na ZŠ k verbálnímu napadání dochází často, k fyzickému útoku téměř nedochází.

Obrázek 3.4.4: Lehká šikana SOŠ

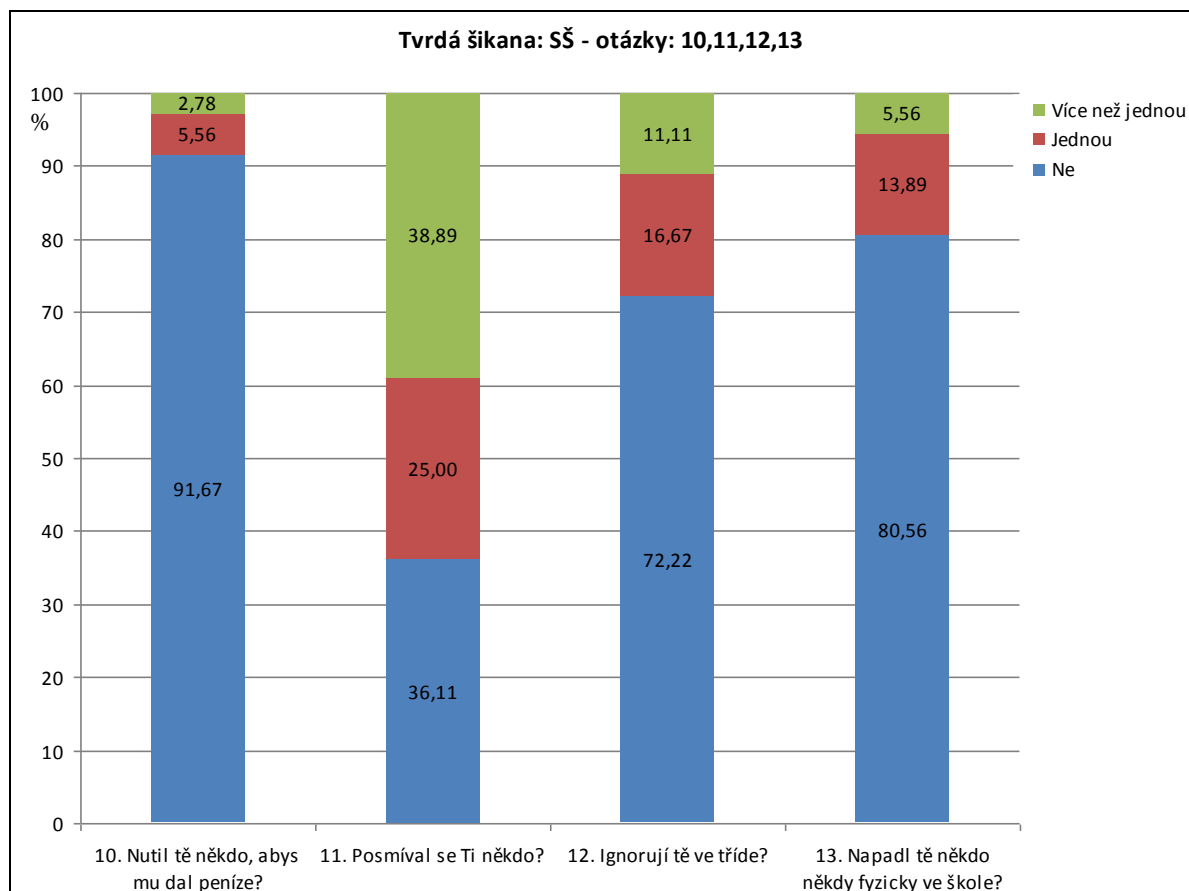
Na střední škole z otázek 5-7 vyplývá, že téměř 75 % uvádí, že jim nikdo neublíží, ani nechce, aby ubližovali jiným. Negativní stanovisko je zanedbatelné. Poněkud jiná situace je v otázkách 8 a 9, kde víc než polovina uvádí, že se na škole šikana vyskytuje a téměř 95 % se šikany obává. V pochopení žáky těchto otázek je rozpor, což je výrazně patrné i z grafů. Pravděpodobně o otázkách šikany jsou žáci informováni jak se strany rodičů, učitelů, spolužáku, tak i různých médií (internet, sdělovací prostředky, z čehož vyplývá, že se jí téměř víc než 90 % obává a více než polovina si myslí, že na střední škole šikana existuje. Je možné, že často žáci nevědí, co přesně do šikany patří a mají o této problematice své vlastní představy.

Obrázek 3.4.5: Tvrdá šikana ZŠ

Z otázek týkajících se „tvrdé šikany“ jsem zjistila, že tento druh šikany na základní škole prakticky neexistuje, že 36 žáků uvádí pouze jeden žák, že ho spolužák nutil, aby mu dal peníze. Na otázku č. 14 odpovídali žáci (zhruba 1/3), že se je pokoušel někdo uhdít. Mladší žáci přiznávají, že je někdo často pošťuchuje, vráží i nechtěně do sebe a podobně, avšak z toho nemusí vyplývat, že by se jednalo o šikanu a žáci to tak prezentují.

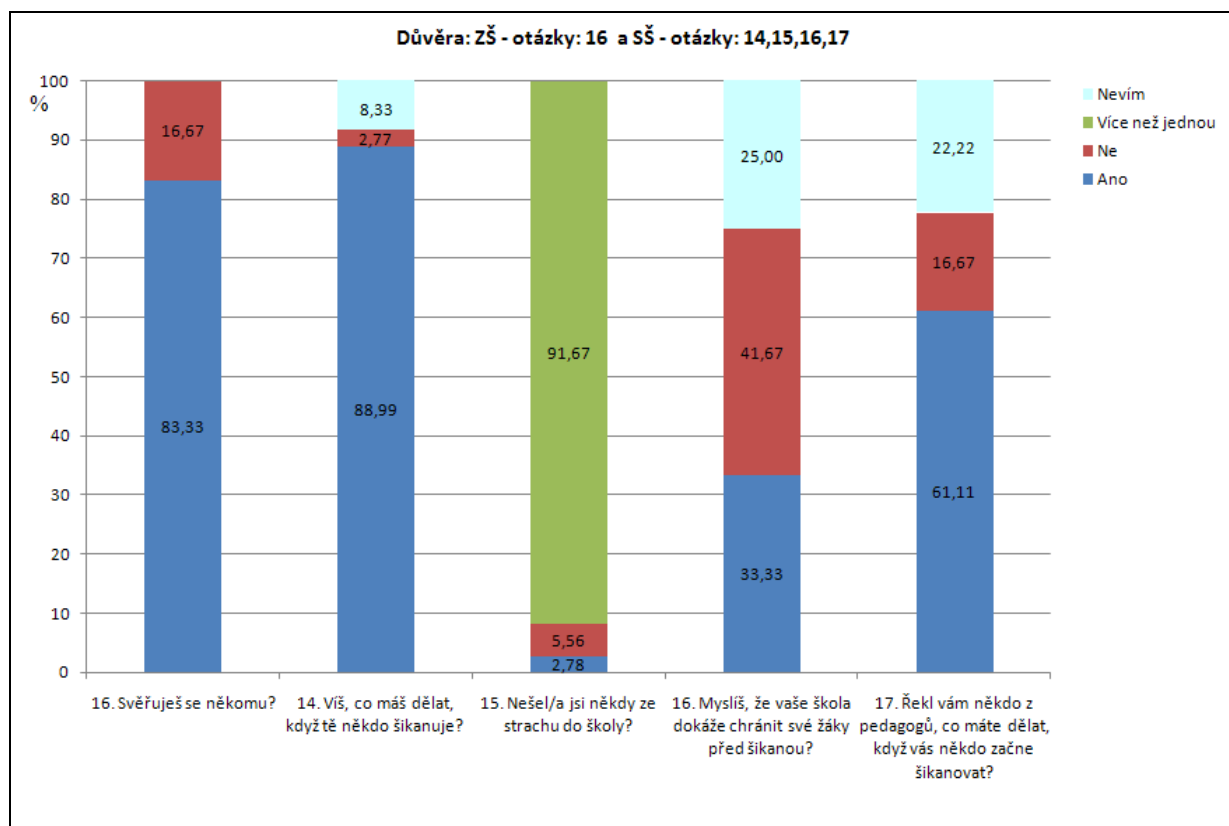
Obrázek 3.4.6: Tvrdá šikana SOŠ

V těchto případech odpovídá situace na SOŠ situaci na ZŠ, což je pravděpodobně dáno tím, že na obou typech škole se jedná převážně o venkovské žáky. Pouze jeden žák uvedl, že ho někdo nutil, aby mu dal peníze.

V otázce „posmívání“ je patrný výkyv odpovědí (zhruba třetinové odpovědi). Může to být způsobeno úplným nepochopením otázky, často žáci mají nevybíravý slovník, napodobují své vzory atd.

Obrázek 3.4.7: Důvěra v okolí

Na ZŠ ve velké většině případů napsali, že se svěřují se svými problémy i studijními výsledky, což je pozitivní. 16 % žáků (což odpovídá 4 žákům) se nesvěřuje, může se jednat o žáky z rozvrácených rodin, ze slabě sociálních rodin nebo introverty. Otázka č. 15 pojednává o záškoláctví, které je na středních školách obrovským problémem. Otázky byly dány žákům tříletého učebního oboru, kde je absence výrazně větší než u maturitních oborů. Myslím, že žáci nechodí permanentně za školu nejen kvůli strachu.

Jak ukazují otázky 16 a 17, tak žáci jsou skeptičtí, co se týče jejich ochrany ze strany školy, myslí si, že by škola v této problematice měla dělat více, i když tvrdí, že pedagogové o tématu šikanování se žáky diskutují.

3.5 Shrnutí

Moje otázky 1 až 3 se zabývaly celkovým klimatem ve třídě a škole. První a druhá otázka byla zaměřena víceméně na třídu.

Otázky 4 až 7 mířily na lehkou formu šikany, zatímco zbytek byl orientován na tvrdou šikanu a její následné řešení.

Podle otázek 8 a 9 jsem u ZŠ zjistila, že zde šikanování takřka není, jen 2 žáci odpověděli, že s šikanou mají nějakou zkušenost.

Žáci SŠ upozornili na obavu ze šikany v 34 případech z 36, což je velmi znepokojivé a také přiznali výskyt šikany na svojí škole v otázce 8, a to z 56 %.

Pomocí otázek 10 až 15 vyjádřili žáci výskyt větší šikany.

Na ZŠ nebyl zaznamenán vyšší procentický ukazatel, snad jen u otázky „jestli o tobě někdo rozšiřuje lži“ (64 %).

Naopak u SŠ je vynucování peněz v 9 %, ignorování ve třídě 28 %, napadání fyzicky 20 % a posmívání 64 % velmi alarmující.

U SŠ 89 % žáků neví, co má přesně dělat, když ho někdo šikanuje, dále je alarmující, že 95 % žáků někdy nešlo ze strachu do školy.

Také je velmi špatné, že v 67 % případech si žáci myslí, že je škola jako taková nedokáže ochránit před šikanou.

Na druhou stranu je zajímavé, že 61% žáků uvádí, že jim někdo z pedagogů vysvětlil, co má dělat a na koho se obrátit v případě šikanování, i když v předchozí otázce uvádí, že 89% neví, co má přesně dělat, když ho někdo šikanuje.

U posledních otázek co se týče důvěry je velmi dobré, že žáci ZŠ se svěřují z 83 %. Důvěru mají zejména v kamarádech a rodinných příslušnících. Žáci se nejvíce svěřují svému kamarádovi (19 %) a matce (14 %).

Většina starších žáků vědí, co mají v případě šikany dělat, mladší žáci se zatím seznamují s prostředím, musí se v oblasti prevence na ně tlačit. Jedná se především o šikanu v počáteční fázi, a to zejména o verbální útoky kvůli odlišnosti některých žáků pocházejících z jiného prostředí. Fyzické tresty, ani násilí není patrné. Slovně napadnutí jsou především introverti dominantními žáky. Třídní učitelé vyučují ve třídách sociální výchovu nebo-li občanskou nauku, kde tento problém řeší v třídnických hodinách. S žáky se hovoří o tom, kam se mohou obrátit a s kým mohou mluvit.

4. Boj proti šikaně

4.1 Krizový scénář při zjištění šikany

Zkušený pedagog na základě seminářů a konzultací s odborníky v oblasti problematiky šikanování by měl témata prevence uplatnit v jakémkoliv předmětu. Lze je zařadit do různých osnov a učebních plánů. Je třeba sledovat tyto vyučovací oblasti: zdravý životní styl – výchova ke zdraví, osobní a duševní hygiena, výživa, pohybové aktivity, společensko-vědní předměty, biologie, oblast rodinné a občanské výchovy a dále v oblasti sociálně právní – postoj společnosti k nežádoucím jevům, práva dítěte apod.

Paní Mgr. Ježková mě seznámila s „**Krizovým scénářem při zjištění šikany**“ (interní zdroj PPP Blansko), který rozděluje dle toho, v jakém stádiu bylo šikanování zjištěno.

Jedná se o postup v tomto pořadí:

1. odhad závažnosti onemocnění,
2. rozhovor s informátory a oběťmi,
3. nalezení vhodných svědků,
4. individuální rozhovory se svědky (příp. konfrontace),
5. ochrana oběti,
6. výchovná komise,
7. rozhovor s rodiči oběti,
8. práce s celou třídou.

Uvedla, na co si dát pozor a jaké jsou nejčastější překážky a chyby při vyšetřování, a to např.:

- Od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace.
- Agresoři často úporně a vynalézavě lžou, používají falešných svědků a nutí oběti ke lhaní či odvolání výpovědi.
- Pro ostatní členy nemocné skupiny je příznačný strach vypovídat, chápou to jako „bonzování“.

- Někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu.
- Někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování.
- Při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování.

V tomto případě je třeba zapojit do vyšetřování i psychologa z pedagogicko-psychologických poraden, jejichž práce by měla především spočívat v individuální vedení oběti a agresora, spolupracovat při objasňování šikany, tj. zmapování sociálních vztahů ve třídě pomocí sociometrických technik, pomoc při zajištění ochrany oběti, navržení výchovných opatření, navázání a postup spolupráce s rodiči oběti i agresora. Důležitý je jednotný postup školy, rodičů a pedagogicko-psychologických poraden.

Paní Ježková mi stručně nastínila, jak vypadá takový **„Krizový scénář při výbuchu šikanování – školního lynče“** (v něm nalezneme předem zpracovaný a ověřený postup pracovníků školy):

1. první kroky pomoci:

- zvládnutí vlastního šoku (emoce a jednání),
- zastavit skupinové násilí,
- poskytnout oběti nejnutnější pomoc (láska, soucit, odvaha),
- přivolat pomoc způsobem dle předem vypracovaného scénáře.

2. organizace podmínek pro vyšetřování:

- zalarmovat další pedagogy a domluvit se s nimi o spolupráci při vyšetřování (nenechat žáky ani chvíli bez dozoru),
- zabránit domluvě na křivé skupinové výpovědi,
- pokračovat v pomoci a podpoře oběti,
- vyhledat lékařskou pomoc, oznámit rodičům,
- ohlásit celou věc policii.

3. vyšetřování – přesně zmapování situace:

1. Co se stalo? Co tomu předcházelo?
2. Co kdo dělal? Jak to dělal?
3. Co dělali ti, co nic nedělali?

4. Co jsi dělal/a ty?
5. Komu se co stalo?

Zásady:

1. Zásadně nekonfrontovat oběť s agresorem.
2. Zabránit domluvě pachatelů.
3. Zabránit zinscenování křivé výpovědi.
4. Využít momentu překvapení – rychlost, důslednost, jednotnost.
5. Nechat rozhovory s agresory nakonec.
6. Dokončit vyšetřování tentýž den.

Postup vyšetřování:

1. Rozhovor s informátory.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální /konfrontační rozhovory se svědky.
4. Rozhovor s agresory, konfrontace mezi agresory.

Podstatou celého „krizového scénáře“ je zachytit agresory nepřipravené, provést individuální rozhovory se všemi žáky a zabránit tím předčasnému domlouvání a dále okamžitý zásah ve spolupráci s kolegy. V případě negativních dopadů šikanování na oběť je nutné zkontaktovat pedagogicko-psychologickou poradnu, středisko výchovné péče, speciálně pedagogické centrum, orgán sociálně právní ochrany dítěte a Policii ČR (MP MŠMT č. 24 246/2008-6). Nezapomenout upozornit rodiče a konzultovat další výchovná opatření, pokud nepomohou ty školní.

Důležitá je důslednost a práce se třídou – PREVENCE.

4.2 Obecné preventivní strategie

Studie zaměřená na prevenci šikany v amerických školách shledala (Parry, Carrington, s. 57), že nejefektivnější způsob jak bojovat s tímto jevem je zapojit celou školu do speciálně vypracovaného preventivního programu, který obsahuje konference, setkávání rodičů s pedagogy, pravidelné diskuze o šikanování v jednotlivých třídách, ustanovení pravidel o vzájemných vztazích v každé třídě. Je přínosné pravidelně uskutečňovat skupinová sezení, ve kterých se sejdou iniciátoři šikany, oběti i svědci

a hovoří o tom, co který účastník prožíval, snaží se vcítit do role svého protivníka apod. Je třeba vést děti k tomu, aby si uvědomovaly procesy probíhající při šikanování.

Doporučuje se děti povzbuzovat v rozvíjení schopností konstruktivního řešení konfliktů, aby své interpersonální problémy nemusely řešit způsoby, které fyzicky nebo psychicky zraňují druhé. Způsoby, jak vytvořit dobré sociální klima třídy jsou sebeúcta a úcta k druhým, komunikace, asertivita, nezaujatost a kritické myšlení, empatie, spolupráce a nenásilné řešení konfliktů. Toho můžeme dosáhnout zapojováním dětí do programů vyžadujících používání metod spolupráce a řešení problémů, využíváním her a cvičení vyžadujících spolupráci dětí ve třídě. Vhodný je trénink asertivity, ve kterém se děti dozví, jak zvládat asertivitu v dnešním světě, co dělat a nedělat. Dále výcvik relaxačních technik, které lze využít v hodinách tělesné výchovy, aby se děti naučily uvědomovat si rozdíl mezi pocitem uvolněnosti a napětím nebo rozčilením a jak tělo reaguje na stres. Mnoho obětí má problémy se sebevědomím, mají ho snížené, tudíž je vhodné pracovat na jeho zvyšování, a to například povzbuzováním, chválením apod. Děti by se měly naučit hlasitě a hlubokým hlasem křičet „Ne, běž pryč!“ a doporučovat jim, aby případ někomu oznámily a získaly pomoc kamarádů. Dobrá metoda je hraní rolí, kdy dětem umožníme si přehrát situace šikanování, kde si děti mohou vyzkoušet reakce na agresí a provokace, zkusit roli oběti nebo útočníka. Podstatné je nereagovat přehnaně a nenechat se vyprovokovat (Parry, Carrington, s. 59).

Závěr

Výsledky z dotazníkového šetření prokázaly, že šikanování na uvedených školách se vyskytuje, ale je ve statistické normě. Většinou se jedná o šikanu v počátečních stádiích. Jsem si vědoma, že v jednotlivých regionech jsou různé podmínky a různá skladba žáků. Dle výpovědi okresní metodičky prevence Mgr. Ježkové, se blanenský region výrazněji neliší od situace v celé republice. Dnes již nikdo nemůže pochybovat o tom, že se šikana vyskytuje ve všech typech škol, pouze její formy se mohou lišit. Na výběrových školách je třeba jemnější, rafinovanější a skrytější, ale je stejně škodlivá. Většinou na těchto typech škol jsou nadané a ctižádostivé děti, často nadprůměrné inteligentní, o to je těžší šikanu tady odhalit, tyto děti umí lépe mlžit.

Cílem mé práce bylo bližší zmapování této problematiky a nastínit stav šikany a prevence na základní škole a střední odborné škole v regionu Blansko. Projevy šikany se vyskytují na všech školách, na některých se bagatelizují, jiné ji aktivně potírají. Myslím, že i vliv na pozitivnější přístup řešení této problematiky je zásluhou všeobecného působení různých institucí a masmédií. Větší zájem o problematiku šikanování se u nás projevil až v posledních letech. Do nedávné doby školní šikanování unikala pozornosti pedagogů i dalších odborníků. V rámci zpracovaných projektů v oblasti prevence šikany nastal výrazný posun, z něhož některé se osvědčily. Zlepšilo se i financování jednotlivých projektů pro ZŠ, i když stále chybí dostatečné finance na působnost psychologů ve škole a více seminářů, které by pedagogy vzdělávaly, což mi potvrdila i okresní metodička Mgr. Ježková.

Stále se však setkáváme, že je faktem, že pro většinu pedagogů je práce s dětmi jen rutinní práce a způsobem obživy. Je chybou, že se více nedbá na emocionální a mravní výchovu, která je jednou z nejpodstatnějších složek výchovného procesu a která zabezpečuje významnou součást rozvoje osobnosti. Cílem této výchovy je vytvářet vztah k vytvořeným hodnotám, vytvářet sociální citění, vytvářet humánní vztahy mezi lidmi a úctu mezi lidmi navzájem (Kraus, 2006, s. 15). Především v období puberty je důležitá sebevýchova, kdy se žáci začínají zamýšlet nad svými životními cíli, profesionální orientací, uvažují o svém životě, o sobě. Je dobré vést děti a mládež k samostatnosti a sebepoznání a sebehodnocení, zkrátka humanizovat člověka v člověku samém (Kraus, 2006, s. 6). Je třeba si uvědomit, že rodina a škola je primárním

socializačním činitelem, které dítě na počátku rozvoje osobnosti formuje a má možnost jej ovlivňovat. Základním úkolem školy nemůže být žáka naučit jednotlivé předměty a jejich obsah, ale musí jím být i příprava žáků na život ve společnosti, která bude ohrožována mnoha nebezpečími, která bude neustále hledat nové cesty a formy přežití a žít bez pocitu ohrožení nebo ztráty víry v sebe sama. Samozřejmě, že se to nepodaří u všech žáků, ale je přínosné, aby jich bylo co největší procento (Smetáček, 2000, s. 17).

Co se týče preventivních programů, myslím si, že pokud je minimální preventivní program na škole zpracován kvalitně a pedagogové jsou aktivně zainteresováni do této problematiky, je to pro sociálně patologické jevy jen přínosem. Je nutné, aby docházelo k neustálému vzdělávání pedagogů, aby více spolupracovali jak s pedagogicko-psychologickými poradnami, tak i s rodiči, účastnili se seminářů, využili nabídky celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogiky, seznamovali žáky i rodiče s preventivními programy, aby věděly, kam se v případě potřeby obrátit. Přínosem je zřízení anonymní elektronické schránky, která je efektivní rychlostí reakcí a vkládání příspěvků není časově omezeno. Pedagogické-psychologické centrum v Blansku vidí další přínosný krok ohledně prevence v zlepšení funkčnosti a úrovně webových stránek poraden, což je důležité pro školní metodiky prevence, kteří by se snáze v odkazech orientovali a případně rychleji našli osvědčené postupy ke zpracování MPP. Při řešení šikanování by v mnohém pomohla i instalace kamery v objektu školy a společenských zařízeních.

V oblasti prevence patologických jevů je kladen důraz i na výchovu ke zdravému životnímu stylu, který úzce souvisí s využitím volného času. Zdravý životní styl nám může změnit hodnotové priority, hodnotovou orientaci lidské společnosti (Kraus, Poláčková, et al., 2001, s. 159). Naučit se využívat svůj volný čas efektivně a hlavně si ho umět najít. V dnešní uspěchané době, kdy v některých rodinách převažuje „dvoukariérový model“, nezbyvá čas a prostor na využití volného času a to je negativní především pro děti, které pak z nudy a přemíry energie mohou páchat delikventní činnost a unikat k návykovým látkám. Myslím, že kvalitní a důslednou výchovou ve volném čase a pro volný čas je přínosné pro prevenci sociálně-patologických jevů, proto by se tato výchova neměla v rodině a ve škole zanedbávat či podceňovat.

Prevenci šikanování je stále potřeba rozšiřovat a více zefektivnit. Je nutné klást důraz na to, aby se s preventivními programy seznamovali žáci již na základních školách, možná už v předškolních zařízeních. Podstatou je i spolupráce školy a rodiny a dále komunikace dětí s rodiči a naopak. Školy by měly informovat rodiče o aktivitách

vztahujících se k prevenci sociálně-patologických jevů nejen na třídních schůzkách, ale i prostřednictvím internetu nebo místního tisku, formou různých letáků, brožur či plakátů, kde lze zjistit mnoho užitečných informací a důležitá telefonní čísla. Příkladem je projekt Nadace O2 „Minimalizace šikany na školách“ nebo program „Člověk v tísní“. Pro prevenci a řešení šikanování je bezesporu ziskem zavedení funkce školního psychologa a speciálního pedagoga. Jak jsem se přesvědčila v rozhovoru s okresní metodičkou prevence paní Mgr. Ježkovou, spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou je žádoucí a velmi přínosná.

Jde především o to, aby dítě, které je postihnuté sociálně-patologickým jevem, vědělo, co s tím dělat, jaké jsou způsoby řešení a hlavně se nebát a událost včas nahlásit.

Resumé

Jako téma mé bakalářské práce jsem si zvolila problematiku šikanování mezi dětmi na školách se zaměřením na prevenci. Touto prací jsem chtěla poukázat na to, že šikana byla, je a bude, a že je neustále třeba o tomto problému mluvit a dětem vštěpovat rady, návody, „scénáře“, jak s šikanou bojovat a především ji umět předcházet. Šikanu vnímám jako problém, který je zapotřebí řešit a především pochopit a následně řešit.

Teoretická část je věnována vysvětlení pojmů, příčin jejího vzniku, přímých a nepřímých známek šikanování, následků šikany a prevenci tohoto sociálně-patologického jevu.

Empirická část mé práce je věnována výzkumu metodou dotazníkového šetření. Cílem tohoto výzkumu bylo zmapování šikany na základní škole a na středním odborném učilišti v okrese Blansko. Dále v souvislosti s návštěvou pedagogicko-psychologické poradny jsem popsala činnost okresního metodika prevence a poukázala jsem na krizový scénář při zjištění šikany a preventivní strategie řešení.

V závěru zdůrazňuji, že je přínosné, aby se vytváření a prezentace preventivních programů na školách dodržovaly, aby pravidelně seznamovaly žáky a rodiče s jeho obsahem a především, aby se pedagogové v řešení a prevenci sociálně patologického jevu neustále vzdělávali a tuto problematiku nebrali na lehkou váhu.

Anotace

Tato práce pojednává o problematice šikany ve škole se zaměřením na její prevenci, popisuje znaky a projevy šikany, rozebírá její příčiny, formy a následky. Obsahuje úvahy jak nejlépe pracovat v boji se šikanou a zdůrazňuje aktivní přístup pedagogů k neustálému vzdělávání a podporu preventivních programů.

Klíčová slova

Agrese, šikana, šikanování, prevence, preventivní programy, vzdělávání pedagogů, metodik prevence.

Annotation

This thesis deals with the issue of bullying at school which is aimed at the prevention, it describes the features and processes of bullying and it analyses their causes, forms and consequences. The thesis includes the considerations to struggle against bullying and emphasizes the active access of pedagogues training and learning and the preventive programmes support.

Keywords

Aggression, bullying, prevention, preventive programmes, pedagogues training, prevention methodist.

Seznam použité literatury:

- Bourcet, S., Gravillon, I. Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit dítě. Praha: Albatros 2006. ISBN 80-00-01552-8.
- Fieldová, S. Jak se bránit šikaně. Praha: Ikar 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.
- Jilčík, T., Plšková, A., Zapletal, L. Sociální patologie. Skripta IMS 2005.
- Kolář, M. Bolest šikanování. Praha: Portál 2005. ISBN 80-7367-014-3.
- Kolář, M. Skrytý svět šikanování. Praha: Portál 2000. ISBN 80-7178-123-1.
- Kejdová, M. Trestní právo. Skripta IMS 2006.
- Kejdová, M., Vaňková, Z. Právo a sociální politika. Skripta IMS 2007.
- Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika. Skripta IMS 2009.
- Kraus, B. Teorie výchovy. Skripta IMS 2006.
- Kraus, B., Poláčková, V., et al. Člověk-prostředí-výchova. Brno: Paido 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- Langer, S. Mládež problémová a její typy a možnosti uplatnění. Hradec Králové: Kotva 1994. ISBN 80-900254-3-9.
- Vágnerová, M. Základy psychologie. Praha: Karolinum 2005. ISBN 80-246-0841-3.

Sborníky a metodické materiály:

- Evaluace a diagnostika preventivních programů. Praha: MŠMT 2002.
- Hrončková E., Dětská agresivita. Prevence šikanování ve školách. Sborník příspěvků. Praha: IPPP ČR 1998, s. 9.
- Parry J., Carrington, G. Čelíme šikanování. Metodický materiál Institutu PPP ČR. Sborník Děti a jejich problémy. Praha: Sdružení Linka Bezpečí 2005. ISBN 80-239-4482-7, s. 68-81.
- Sborník Prevence a řešení násilného chování ve školách. Materiál pro setkání metodiků preventivních aktivit z moravských okresů. Praha: IPPP ČR 1998, s. 1-14.
- Sborník Školní šikanování. Praha: Nadace O2 2004. ISBN 239-2994-1.

Použitá periodika:

Smetáček, V., et al. Změny v postavení člověka a společnosti, výchovy a pedagogiky.

Pedagogická orientace č. 1/2000, Brno: Konvoj 2000. ISSN 1211-4669, s. 16-18.

Morkes, F. Sociální otázka v našich školách. Pedagogická orientace č. 3/2001, Brno:

Konvoj 2001. ISSN 1211-4669, s. 95-97.

Raabe, J. Raadce učitele, 02/2005, 18. aktualizace, Praha 1998.

Časopis Prevence č. 4, ročník 2, duben 2005, s. 12-17.

Učitelské noviny 4.3.2008, s. 14-17.

Učitelské noviny 2.9.2008, s. 18.

Učitelské noviny 29.10.2008, s. 17.

Učitelské noviny 13.1.2009, s. 12-13.

MF Dnes, 2.10.2008, C3.

Prameny:

Metodický pokyn MŠMT. Prevence a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení.

Č.j. 24 246/2008-6.

Metodický pokyn MŠMT. Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2005- 2008.

Metodický pokyn MŠMT k primární prevenci sociálních patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. Č.j. 20 006/2007-51.

Metodický pokyn MŠMT. Prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Č.j. 14514/2000-51.

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže.

Trestní zákon č. 40/2009 Sb.

Internetové zdroje:

<http://www.aisis.cz/skoly.html>

<http://www.minimalizacesikany.cz/projekt-mis>

<http://www.msmt.cz/socialni-programy/dokumenty-13>

<http://www.nadaceo2.cz/>

<http://www.pppvy.cz/blansko/>

<http://www.poradenskecentrum.cz/sikana.html>

<http://www.kapezet.cz/index.php?object=General&articleId=154&leveMenu=0>

http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html

<http://www.sikana.org/>

<http://www.sosblansko.cz/>

<http://www.zssloup.net/>